

büründürdükleri kelime" şeklinde de tanımlanan istilâhın (*et-Ta'rifât*, "İşlâh" md.) genellikle istidlâl yoluyla elde edilen bilgi için kullanıldığı ifade edilmiştir (Ebü'l-Bekâ, s. 129). İstilahların mânası kelimelerin alışlagelen mânalarından farklıdır; geometride "üçgen", fizikte "özümlü ağırlık", hekimlikte "toplardamar", dil bilgisinde "çekim" örneklerinde olduğu gibi genelde tek anlamlı öğelerdir. Bunlar dildeki diğer kelimeler gibi bağlama göre anlam ya da görev değişikliğine uğramaz, bildirdikleri anlamlar açık ve kesindir. Mecaz ve deyim anlamları yoktur. İstilahlar konuşma dilinde yer almaz, ancak normal dilde kullanılan sonradan istilâh özelliği kazanmış kelimeler vardır. Meselâ "üst dudağın üstünde çıkan kıllar" anlamındaki bıyık kelimesi "balıkların baş bölümündeki deri uzantıları" anlamına da gelen bir zooloji terimidir. Bir kelime farklı bilim dallarında farklı terim mânalarına sahip olabilir. Öte yandan kullanım alanı genişleyen bazı terimler genel kullanımlarında istilâh olma niteliklerini yitirirler. Telefon, radyo, televizyon, uçak, tren gibi kelimeler ilk çıktığında istilâh niteliği taşıdığı halde zamanla normal dilin söz varlığı içinde yer almıştır. Ancak bilim veya sanat dalıyla ilgili bir cümlede geçmeleri halinde istilâh mânası kazanırlar. Hem bir kültürün ürünü olan hem de kültürü üreten istilâhın, içinde doğduğu toplumun kültürel değişimi sonucu ilk kullanımındaki anlamından başka anlamlarda kullanılabilirdiği, medeniyetin ilerlemesi veya gerilemesine, kültürel değişime bağlı olarak zaman zaman karşılıdığı anlamın genişlediği veya daraldığı görülebilir.

Sözlük anlamıyla istilâh anlamı arasında bir ilgi bulunan lafızlara "menkul", aralarında ilgi bulunmayanlara "mürtecel" denir. Menkul lafızlarda anlamlar arasında ilgi bulunmakla birlikte ilk anlam terk edilip ikinci anlam tercih edilmiştir. Sözlükte "dua" anlamına gelen "salât" kelimesi şeriatla "kendine özgü rükünleri olan ibadet (namaz)" mânasına nakledilmiştir ki buna "şer'î menkul" denir. "Yerde yürüyen hayvan" mânasına gelen "dâbbe" lafzı örfte "at, katır, eşek gibi dört ayaklı hayvanlar" anlamına nakledilmiştir, buna da "örfi menkul" adı verilir. "Anlamak, kavramak" mânasındaki "fıkıh" lafzının bir ilim dalının adı olarak kullanılmasında görüldüğü anlam ikinci bir anlama nakledilmiştir ve buna "istilâhî menkul" denmiştir. Bir yıldız adı olan Süreyyâ'nın özel isim olarak kullanılması örneğindeki gibi mürtecel lafızlarda kelimenin sözlük anlamıyla diğer

anlamı arasında bir ilişki yoktur (Bilmen, I, 21). Çağımızda bilimlerin farklı dallara ayrılması yoğun bir terim ihtiyacı doğurmuş, bunun sonucunda terim bilimi ortaya çıkmıştır. Terimleri dil bilimi ilkelerine uygun biçimde belirlemek, çözümlmek, gereken durumlarda yeni terimler üretmek, bulunan terimleri yaygınlaştırmak bu dalın başlıca faaliyetleri arasında yer alır. Pek çok ülkede terim ihtiyacını gidermek, bilim ve sanat alanlarında terim birliği sağlamak amacıyla kurumlar oluşturulmuştur.

İslâm telif geleneğinde adında istilâhât tabiri geçen en eski eserlerden biri Necmeddin en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) *Tılbetü't-talebe fi'l-ışlâhâtü'l-fıkhîyye* adlı eseridir (İstanbul 1993). Seyfeddin el-Âmidî'nin *el-Mübîn fi Me'ânî elfâzi'l-ḥükemâ' ve'l-mütekelimîn*'i kelâm, felsefe ve mantık, Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî'nin *el-İzâh li-kavânini'l-ışlâh*'i cedel ve münazara terimlerine dair kadîm eserlerdendir. İbnü'l-Arabî'nin 615 (1218) yılında Anadolu'da iken kaleme aldığı *İşlâhâtü's-şüfiyye*'si de (Beyrut 1990) tasavvufla ilgili en eski sözlükler arasında yer alır. Daha sonra Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *İşlâhâtü's-şüfiyye*'si gelir (Kahire 1981). Hadis alanında İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin hadis ilminin altmış beş türünü açıkladığı, kısaca *el-Mukaddime* adıyla bilinen *Ma'rifetü envâ'i 'ilmi'l-hadîs*'i de eski terim eserlerindendir. İbn Hacer el-Askalânî bunu *Nuḥbetü'l-fiker* adıyla ihtisar etmiş ve kırk hadis ilmi terimi daha eklemiş, bu eserine şerh olarak yazdığı *Nüzhetü'n-nazar'ı Şerhu Nuḥbeti'l-fiker fi muştalâhâti ehli'l-eşer* adıyla basılmıştır (Kahire 1934).

En kadîm eserlerden olan Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*'i vücûh ve nezâir türü kelimelerin bir çeşit Kur'an istilâhı kabul edilmesine bağlı olarak Türkçe'ye *Kur'an Terimleri Sözlüğü* adıyla tercüme edilmiştir (trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2004). Bunu Yahyâ b. Sellâm'ın (ö. 200/815) *et-Teşârif*'i izlemiş, bu eserde 115 Kur'an kelimesinin vecihleri açıklanmıştır. Aynı şekilde Râgıb el-İsfahânî'nin, Kur'an'daki garîb kelimeler sözlüğü olan *el-Müfredât*'ı *Kur'an İstilâhları Sözlüğü* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiş (trc. Mehmet Yolcu – Abdülbaki Güneş, I-II, İstanbul 2006-2007), Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*'i içinde 325 Kur'an kelimesi ve kavramı açıklanmıştır. Seyyid

Şerîf el-Cürcânî'nin *et-Ta'rifât*'ında tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı, belâgat, felsefe, mantık, matematik, astronomi ve tıp gibi ilimlerde kullanılan önemli terimlere yer verilmiş, Ebü'l-Bekâ el-Kefevî'nin *el-Külliyât*'ında başta Kur'an ve hadis olmak üzere İslâmî ilimlerde kullanılan terimler ele alınmıştır. Nihayet Tehânevî'nin *Keşşâfü işlâhâtü'l-fünûn*'u dil, edebiyat, din ve müsbet ilim dallarında kullanılan terimleri kapsayan hacimli bir ansiklopedidir. Modern dönemde ve günümüzde yoğunluk kazanan ansiklopedi ve sözlük çalışmalarına paralel olarak başta dil ve edebiyat, fıkıh ve hukuk, hadis ve tefsir, felsefe ve tıp olmak üzere bilim, sanat ve teknik alanında birçok terim sözlüğü ve ansiklopedisi yazılmıştır.

İstilah kelimesi Arap dilcileri tarafından dilin kökenini açıklamak için ortaya atılan teorilerden biri için de kullanılmıştır. Bu teori, dilin tevkîfi olduğu ve vahye dayandığı telakkisine karşılık insanlar arasında uzlaşma ve anlaşma sonucu ortaya çıktığını savunur. Bu görüş Ebû Hâşim el-Cübbâî ve Mu'tezile'ye mensup diğer bazı âlimlere nisbet edilmektedir (Süyûtî, s. 27). İbn Cinnî'nin belirttiğine göre bahsedilen görüşün sahipleri, insanların birbirini anlamaları ve ihtiyaçlarını gidermeleri için bazı lafızları kullanmakta anlaşıkklarını, ihtiyaçlar çoğaldıkça bu lafızların artması ve ifadenin gelişmesi sonucu dilin oluştuğunu ileri sürmüşlerdir (*el-Ḥaşâ'is*, I, 40-45).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-arûs, "şlh" md.; İbn Cinnî, *el-Ḥaşâ'is* (nşr. M. Ali en-Neccâr, Kahire 2000, I, 40-45; Zemahşeri, *Esâsü'l-belâğa* (nşr. Mezyed Naîm – Şevki el-Maarîf), Beyrut 1998, I, 554; Süyûtî, *el-İktirâh fi 'ilmi usûli'n-nahv* (nşr. M. Süleyman Yâkût), İskenderiye 1426/2006, s. 27; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 129; Bilmen, *Kamus*², I, 11, 12, 21; Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara 1991, s. 20-21; M. Ali ez-Zerkân, *el-Cüḥûdü'l-luğaviyye fi'l-muştalâhi'l-'ilmiyyi'l-hadîs*, Dimaşk 1998, tür.yer.; İdrîs b. Hasan el-Alemî, *Fi'l-ışlâh*, Dârülbeyzâ 2002, tür.yer.; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 137-138.

HALİM ÖZNUHAN

İŞİK, Hüseyin Hilmi (1911-2001)

Nakşibendi-Halîdî tarikatına mensup
süfi müellif.

Eyüp'te doğdu. Doksanüç Harbi'nden sonra İstanbul'a muhacir olarak gelip yerleşen Plevneli Said Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimin ardından Reşâdiye Numune

Mektebi (1924) ve askerî liseden (1929) mezun olduktan sonra Askerî Tıbbiye'ye girdi. 1929'da Eyüp'te Kâşgarî Tekkesi'nin son postnişini Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Abdülhakim Arvâsî ile tanışması hayatında bir dönüm noktası teşkil etti. Arvâsî'yi sık sık evinde ziyaret edip ondan Türkçe, Arapça ve Farsça dinî kitaplar okudu. Tıbbiyenin ikinci sınıfına geçtiğinde şeyhin tavsiyesi üzerine tıbbî bırakıp eczacılık tahsil etti. Ardından yine Arvâsî'nin tavsiyesiyle Fen Fakültesi Kimya Şubesi'ne kaydoldu ve 1936'da burayı bitirdi. Mamak'ta on yıl kadar bir fabrikada kimya mühendisi olarak çalıştı. Bu dönemde İmâm-ı Rabbânî ve oğlu Muhammed Ma'sûm'un *Mektûbât*'larının Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin tarafından yapılan tercümelerini okuyup bütün mektupların özetini çıkardı. İstanbul'a bir gidişinde bunları Arvâsî'ye gösterdi ve onun takdirini kazandı. Eylül 1943'te önce İzmir'de, daha sonra Ankara'da zorunlu ikamete tâbi tutulan ve 27 Kasım'da burada vefat eden Arvâsî'nin son günlerinde hep yanında bulundu. Vefatında oğlu Ahmed Mekki ile beraber Ankara'nın Bağlum Mezarlığı'nda defnedilmesini sağladı. On yıl kadar Ahmed Mekki'den fıkıh, hadis, tefsir okudu ve 1953'te icâzet aldı. 1947'de Bursa Askerî Lisesi'ne kimya öğretmeni olarak tayin edildi. Kuleli ve Erzincan Askerî liselerinde görev yaptıktan sonra 1960 yılında emekliye ayrıldı. Ardından Vefa Lisesi'nde, İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda, Cağaloğlu ve Bakırköy Sanat enstitülerinde matematik ve kimya öğretmenliğinde bulundu. 1962'de Yeşilköy'de bir eczane satın alıp eczacılık yapmaya başladı. 1966'da kendi soyadını taşıyan kitabevini ve ardından Hakikat Kitabevi'ni, 1976'da İhlâs Vakfı'nı kurdu. Bu arada kendi eserlerini ve özellikle Nakşibendî-Müceddidî-Hâlidî geleneğine ait birçoğu Farsça, diğerleri Arapça çeşitli kitapları tıpkıbasım olarak yayımladı. Kendisine ait bazı eserlerin Fransızca, Almanca ve İngilizce tercümeleri İhlâs Vakfı tarafından basıldı. Zamanla çevresinde Işıklar adı verilen dinî bir cemaat oluştu. 1970'te *Hakikat* gazetesinin yayımlanmasına öncülük etti. Bu gazetede yine Arvâsî'nin müridi olan Necip Fazıl Kısakürek ile siyasî polemiklere girişti. Damadın Enver Ören 1972'de onun dinî görüşlerini ve siyasî tercihlerini yansıtan *Türkiye* gazetesini çıkarmaya başladı. Daha sonra da inşaat, finans, ekonomi ve medya alanlarında faaliyet gösteren İhlas Holding'i kurdu. 26 Ekim 2001 tarihinde

Hüseyin
Hilmi
Işık

vefat eden Işık, Eyüpsultan Mezarlığı'nda defnedildi.

Hüseyin Hilmi Işık, dinî ilimler sahasındaki tercihlerini ilk defa 1956 yılında M. Sıddık Gümüş takma adıyla basılan *Tâm İlmihâl: Seâdet-i Ebediyye* adlı kitabında bir araya getirmiştir. Belli bir konu sırası güdülmeyen ve her yeni baskısına ilâveler yapılan kitapta Işık, itikad meselelerine ve İslâmiyet'in en güzel iki tecelisi olarak kabul ettiği Hanefî mezhebiyle Nakşibendî tarikatına ağırlık vermiş, fikhî konularda en çok İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr*'ını, tasavvufî meselelerde de kitabın yaklaşık dörtte birini teşkil eden İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ını kaynak olarak göstermiş, yer yer Arvâsî'nin sözlerini de nakletmiştir. Eserde radyodan Kur'an veya ezan dinlemenin câiz olup olmadığı gibi modern konulara da temas edilmiştir (*Tâm İlmihâl*, İstanbul 1984, s. 648-650). Eserin modern bir yönü de Işık'ın Fransızca'dan tercüme ettiği perhiz reçeteleridir (s. 593-618). Işık "bozuk din" olarak tanımladığı Kâdiyânîlik, Bahâîlik, Kalenderiyye, Dürzîlik, İsmâiliyye, Yezidiyye ve Hurûfîlik gibi mezhep ve akımlara şiddetle karşı çıkmış (s. 432-439, 448-452), Ehl-i sünnet yolundan ayrılan Seleflîliği ve mezhepsizliği de bozuk dinlerden saymıştır (s. 439-447). Bu arada tanınmış Selefî reformculardan Muhammed Abdüh ile Cemâleddîn-i Efgânî'nin bilhassa masonlukları üzerinde durmuştur (s. 409, 780, 970, 993). Türkçe bakımından bozuk ifadelerle rastlanan eserde "eskiyi muhafaza" adına alışılmamış, çok yadırganan bir imlâya yer verilmiştir. Cedidci âlimlerden, "Koca Moskof Mûsâ Beykiyef" diye adlandırdığı Mûsâ Cârullah Bigi'yi *Dinde Reformcular* adlı eserinde (İstanbul 1968) kızgın bir dille eleştirmiştir. Ancak Hüseyin Hilmi Işık'ın polemiklerinin en baş

hedefi Vehhâbilik'tir; *Tâm İlmihâl* yanında *Vehhâbiye Nasihat* gibi kitaplarında da Vehhâbilîği çürütmek için çaba göstermiştir. Yine Vehhâbilîğin aleyhinde neşrettiği metinler arasında Mister Hempher adında tamamen hayalî bir kişinin hâtıraları önemli bir yer tutar (*İngiliz Câsusu Hempher'in İ'tirafları*, İstanbul 1991).

Abdülhakim Arvâsî'nin en yakın müte-siplerinden olduğu halde geleneksel anlamda halifelik iddiasında bulunmayan Hüseyin Hilmi Işık ondan şeyhlikle, müridlikle ilgisi olduğuna dair bir söz işitmediğini belirtmiştir. Tekkelerin kapatılmasından önce ve sonra Arvâsî'nin bazı tarikat mensuplarının İslâmiyet'e ve tasavvuf prensiplerine uymadığını, bunlara zarar verdiğini, tarikatları yasaklayan kanunun tasavvuf kitabı yazmayı ve tasavvuf ilmiyle uğraşmayı değil tasavvuf perdesi altında şahsî menfaat sağlamayı suç saydığını, öte yandan müslümanların kanunlara uyması gerektiğini, hadislere göre de din adamlarının siyasete karışmalarının men edildiğini söylediğini nakleden Işık'a göre yapılması gereken şey devlete karşı çıkmak veya tarikatların ihyası için mücadele etmek değil tasavvufu bir ilim olarak öğretmek ve tasavvufa dair kitapları geniş çapta yaymaktır. Ayrıca kendisi, Nakşibendiyye'nin bir tarikat olarak sona erdiği ve görünürde herhangi bir müceddidin bulunmadığı kanaatindedir (18 Aralık 1969 tarihinde Hamid Algar'la yaptığı bir söyleşi; bk. Algar, s. 185). Bu görüşlerinden hareketle Işık'ın çevresinde toplanan grubu Nakşibendî tarikatının bir kolu veya devamı değil dinî bir cemaat olarak kabul etmek gerekir.

Hüseyin Hilmi Işık'ın bazı eserleri şunlardır: *Tâm İlmihâl: Seâdet-i Ebediyye* (İstanbul 1956, 1984, 120. baskı, 2012), *Ehl-i Sünnet Yolu* (İstanbul 1966), *Dinde Reformcular* (İstanbul 1968), *Aleviyye Nasihat* (İstanbul 1968), *Vehhâbiye Nasihat* (İstanbul 1971), *İslam'ın İç Düşmanları* (İstanbul 1971), *Vehhâbilere ve Mezhepsizlere Karşı Vesikalar* (İstanbul 1971), *Mısırlı Bir Din Adamının Din Düşmanlığı* (İstanbul 1975), *Aldanmayalım* (İstanbul 1976).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Hilmi Işık, *Tâm İlmihâl* (İstanbul 1956), İstanbul 1984; Hamid Algar, "Der Nakşibendi-Orden in der republikanischen Türkei", *Jahrbuch zur Geschichte und Gesellschaft des Vorderen und Mittleren Orients* 1984, Thema: *Islam und Politik in der Türkei* (haz. J. Blaschke – M. van Bruinessen), Berlin 1985, s. 167-196; "Hüseyin Hilmi Işık", *İstanbul Evliyalari* (haz. Kemal Yavuz

v.dğr.), İstanbul, ts. (Türkiye Gazetesi Yayınları), I, 433-459; E. Peskes, "Die Wahnhabiya als innerislamisches Feindbild: Zum Hintergrund anti-wahhabitischer Publikationen in der zeitgenössischen Türkei", *WI, XL/3* (2000), s. 344-374; <http://www.huseyinhilmiisik.com>.

HAMİD ALGAR

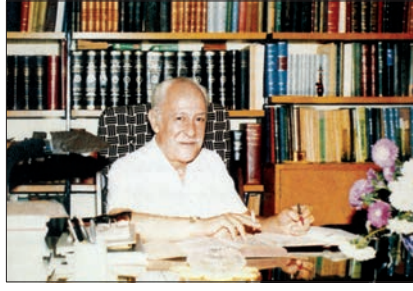
İŞILTAN, Fikret

(1915-1997)

Ortaçağ tarihçisi.

15 Şubat 1915'te İstanbul Beykoz'da doğdu. İlkokula İstanbul'da başladığı da askerî mümeyyiz ve Beykoz Kundura Fabrikası başkâtibi olan babasının görevi dolayısıyla her sınıfı ayrı bir şehirde okudu. Ortaokulu ve liseyi Kabataş Lisesi'nde tamamladı (1933). Kısa bir süre Mülkiye Mektebi'ne devam etti, ardından açılan sınavı kazanarak 1933 yılının sonunda yüksek öğrenim için Almanya'ya gönderildi. Öğrenimine Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde başladı. Berlin ve Leipzig üniversitelerinde Ortaçağ tarihi, Arapça, Farsça ve Türkoloji derslerini takip etti. Kendisine doktora konusu vermiş olan Herbert Wilhelm Duda'nın başka bir yere tayini dolayısıyla tahsiline Breslau Üniversitesi'nde devam etti. Aubin'den Batı Ortaçağ tarihi, Duda'dan Türkoloji ve Farsça. Otto Spies'ten Sâmî dilleri ve Santifaller'den belge incelemesi dersleri okudu. 1940 Haziranında doktorasını verip yurda döndü.

İlk görevi Ankara Atatürk Lisesi tarih öğretmenliğidir. Eylül 1941'de başlayan askerlik görevini tamamladıktan sonra 1944 yılı Temmuzunda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan oldu. Bu kürsüde Mükrimin Halil Yinanç'ın isteğiyle İslâm tarihi çalışmalarını sürdürdü. Aynı kürsüde Philippe Schweinfurth tarafından verilen Bizans tarihi derslerini ve onun yazdığı birçok makaleyi Türkçe'ye çevirdi. 1953'te *Urfa Bölgesi Tarihi* başlıklı tezyle doçent unvanını aldı. Mükrimin Halil Yinanç'ın Aralık 1961'de ölümünün ardından Ortaçağ Tarihi Kürsüsü başkanlığına getirildi ve emekli oluncaya kadar bu görevde kaldı. 1962'de profesörlüğe yükseldi. Fakültede İslâm tarihi, Bizans tarihi, Haçlı seferleri tarihi ve Avrupa Ortaçağ tarihi dersleri veriyordu. Aynı kürsüde görev yapacak olan Hakkı Dursun Yıldız, Erdoğan Merçil, Işın Demirkent, Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın'ın doktora tezlerini yönetti. Millî Eğitim

Fikret Işıltan

Bakanlığı'nın yayımladığı *İslâm Ansiklopedisi*'nin Tahrir Heyeti'nde bir süre çalıştı. 1970'te Türk Tarih Kurumu aslı üyeliğine, 1976'da İstanbul Üniversitesi senato üyeliğine seçildi. 1982'de Tarih Bölümü başkanlığına getirildi, 1983 yılı sonunda emekliye ayrıldı. 24 Eylül 1997 tarihinde İstanbul'da öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi. Işıltan, Ağustos 1960'ta Moskova'da toplanan XXV. Beynelmîel Müsteşriker Kongresi'ne ve 1965'te Viyana'da düzenlenen Beynelmîel Tarih İlimleri Kongresi'ne katılmıştır. Edebiyat Fakültesi'nde kırk yıla yakın görev yapan Fikret Işıltan Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça ve Latince biliyordu; daha çok çevirileriyle Türk tarihi literatürüne katkıda bulunmuştur. Almanca'dan yaptığı çevirilerdeki amacının bilhassa Alman tarihçilerinin tarih anlayışı ve çalışma metodlarını Türk bilim dünyasına aktarmak olduğunu ifade etmiştir. Çevirilerindeki üslup ve ifade güzelliğinden dolayı ondan övgüyle söz edilmiştir.

Eserleri. Telif: 1. Die Seltschuken Geschichte des Aşkerâyi (Leipzig 1943). Kerîmüddin Aksarâyi'nin Anadolu Selçukluları tarihinin en önemli kaynaklarından olan *Müsâmeretü'l-aḥbâr ve müsâyeretü'l-aḥyâr* (*Tezkire-i Aksarâyi*) adlı eserine dair hazırladığı doktora tezidir. **2. Urfa Bölgesi Tarihi** (*Başlangıçtan h. 210 = m. 825'e Kadar*) (İstanbul 1960). Bölge tarihinin birinci elden kaynaklara dayanarak ele alındığı bir çalışma olup bu sahada araştırma yapanlar için başvuru kitabı olarak kabul edilmektedir. **Çeviri: 1. Julius Wellhausen, İslâmın En Eski Tarihine Giriş** (İstanbul 1960). Hulefâ-yi Râşidîn devri tarihine bir giriş niteliğindeki eserde müellif dönemin tarihini kronolojik sırayla anlatmamakla beraber İslâm tarihinin ilk döneminin başlıca olayları

hakkında kaynaklarda yer alan bilgileri eleştirip karşılaştırarak en doğru sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Metodu bakımından İslâm tarihi alanındaki çalışmalar için örnek teşkil edecek bir kitaptır. **2. Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sukutu** (Ankara 1963). Emevîler'in Hz. Ali'ye karşı Siffin Savaşı'yla başlattıkları siyasî mücadele ve birinci iç savaş, Süfyanîler ve ikinci iç savaş, Mervânîler ve üçüncü iç savaş, Horasan'daki Arap kabileleri ve Arap devletinin sukutu başlığı altında birinci elden kaynaklara dayanan Emevî tarihiyle ilgili önemli bir çalışmadır. Müellif eserini kaleme alırken olayları etkileyen bütün faktörlere önem vermiş, kaynaklardaki rivayetleri bilimsel metotlarla eleştiri süzgecinden geçirip değerlendirmiştir. Olayların açıklanmasında ekonomik, sosyal vb. unsurları göz önüne almış, Ortaçağ ve Arap İslâm dünyasının bireysel hareket noktalarını büyük bir ustalıkla tasvir etmiştir. **3. Ernst Honigmann, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı Grekçe, Arabca, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'ten 1071'e Kadar** (İstanbul 1970). Anadolu'nun eski tarihî coğrafyasını, Anadolu'ya gelen Türk boylarının fetih ve iskân yollarını tesbit eden bir çalışmadır. Anadolu'nun mâzisini, coğrafi yerlerin en eski devirlerden beri gelen adlarını pek çok kaynaktan faydalanarak ortaya koyan müellif tarihî coğrafya sahasına çok önemli bir katkı sağlamıştır. **4. Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi** (Ankara 1981). Erken Bizans dönemi (324-610), Bizans İmparatorluğu'nun yenilenmesi için yapılan mücadeleler dönemi (610-711), tasvir kırıkcılık ve buhran dönemi (711-843), Bizans İmparatorluğu'nun parlak dönemi (843-1025), asil sınıfın hâkimiyet dönemi (1025-1081), askerî asalet sınıfının hâkimiyet dönemi (1081-1204), Latin hâkimiyeti (1204-1262), Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü (1282-1452) başlıkları altında düzenlenmiştir. Orijinal kaynaklara dayanılarak bilimsel metotlarla kaleme alınan eser Bizans tarihiyle ilgilenen araştırmacılar için başvuru kitaplarından biridir. **5. Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi** (I-III, Ankara 1986-1987). Türkiye'de Haçlı seferleri konusuyla ilk defa bilimsel düzeyde ilgilenen Fikret Işıltan, bu alandaki çalışmalarıyla tanınan Runciman'ın eserini Türkçe'ye kazandırmakla Türk ve İslâm tarihini yakından ilgilendiren bu konudaki büyük bir eksikliği gidermiştir. **6. Julius Wellhausen, İslâmiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyâsi Muhalefet**